

קשרי עם הסובייטולוגים

הפירסום הרב שניתן לדברי קוסיגין ריכז לפרק זמן את תשומת לבו של ציבור רחב במערב לשאלת יהודי ברית-המועצות והפך אותו לנושא מדובר. באותה תקופה החלטתי להקדיש זמן ותשומת לב לסובייטולוגים, מגזר שעד אז לא טיפלתי בו בשיטתיות.

שנות המלחמה הקרה הביאו איתם פריחה למקצוע אקדמי זה בארצות-הברית. במרבית האוניברסיטאות האמריקניות, ובעיקר בחשובות שבהן, פעלו חוגים ואפילו מכונים שחקרו את מגוון הנושאים שעסקו בהיסטוריה, במשטרים, בכלכלה, בחברה ובתרבות של ברית-המועצות ושל הדמוקרטיה העממיות של מזרח אירופה. מספר הפרופסורים שהתמחו בלימודים סלאביים ובסובייטולוגיה הלך וגדל, ופרסומים של כמה מהם אף זכו להערכה בינלאומית. רבים מביניהם היו ילידי אירופה וחניכיה, דבר שהקנה להם יתרון ברור על-פני חוקרים ילידי ארצות-הברית, אף שלקראת סוף שנות השישים, החלו כמה מהחוקרים ילידי ארצות-הברית להתבלט כבעלי שם במקצועם.

המפגשים עם הסובייטולוגים הרציניים העשירו והעמיקו את ידיעותי. עלי להודות שהרגשתי סיפוק מכך שלבני שיחי המלומדים היה כנראה עניין להחליף איתי דעות, והתרשמתי שבקהילת הסובייטולוגים יצאו לי מוניטין, הגם שלא היה לי כל תואר אקדמאי. בין השאר, יצרתי קשר קבוע עם זביגנייב בז'ינסקי, בנו של דיפלומט פולני שגדל והתחנך באמריקה. בז'ינסקי הצעיר למד מדעי המדינה, והיה זה אך טבעי שמוצאו והרקע התרבותי שבו גדל הביאוהו עם הזמן אל הסובייטולוגיה. מוכשר ומבריק ובעל כושר ביטוי, עשה בז'ינסקי קריירה מרשימה באוניברסיטת קולומביה היוקרתית. בין כתביו, שהביאו לו פרסום רב, היו גם כאלה שעוררו ויכוח ער בין הסובייטולוגים. באחד מספריו פיתח את הרעיון של *Convergence*. לטענתו, שתי השיטות, הקפיטליסטית והקומוניסטית, שהן למעשה שני עולמות, נעות במסלולים שעשויים להגיע להתמזגות. העולם הקפיטליסטי עובר תהליך של שינויים, הכוללים ריכוזיות הולכת וגוברת והתערבות פעילה של הממשלה בכלכלת המדינה, מנגד, בעולם הקומוניסטי, מתגברת המגמה להעניק יתר עצמאות ויוזמה למפעלים תעשייתיים, ואפילו לסובחוזים ולקולחוזים. אמנם, התהליך מתנהל בקצב איטי ונמצא עדיין בחיתוליו, אך זו המגמה.

אחד הסובייטולוגים תקף תיאוריה זו, ובטון לגלגני משהו טען שבז'ינסקי דומה לילד המסתכל במסילת ברזל, ומחליט שאי-שם במרחק עתידים שני פסי המסילה להתמזג.

על פרשת הוויכוח ההוא אמר לי בז'ז'ינסקי בחיך: "אולי לא צדקתי במסקנותי אז, אך הוויכוח שההשערות שלי העלו היה ויכוח פורה שהעמיק הבנה והירבה איסוף נתונים בנושא שהיה כל כך אקטואלי."

האקטואליות של הנושא והברקותיו של בז'ז'ינסקי הביאו לכך שהוא הוזמן להיות יועץ קבוע, consultant, בבית הלבן אצל הנשיא ג'ונסון, והרבה יותר מאוחר, באדמיניסטרציה של הנשיא קרטר, הוא כיהן כראש המועצה לבטחון לאומי. בימי קרטר היה בז'ז'ינסקי ממעצבי מדיניות החוץ של ארצות-הברית. לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר יצחק רבין החליף את אייב הרמן כשגריר ישראל בווינגטון, יזמתי פגישה בין השניים. נראה ששניהם הרשימו מאוד האחד את השני. דאגתי גם להפגיש את בז'ז'ינסקי עם ראש אמ"ן, אהרון יריב, שביקר בווינגטון לאחר מלחמת ששת הימים. בז'ז'ינסקי ויריב עסקו ב- brain picking הדדי שעות ארוכות.

אני מקדיש מקום נרחב לבז'ז'ינסקי, שאותו פגשתי גם מאוחר יותר בעת ביקורי בווינגטון כראש "נתיב", מכיוון שבסוף שנות השבעים ניהל משא-ומתן עם הסובייטים על החלפת שני מרגלים סובייטים שנדונו בארצות-הברית לשנות מאסר ארוכות, באסירי ציון ממשפטי לנינגרד, שישבו בכלא ובמחנות קרוב לעשר שנים: דימשיץ, קוזניצוב, זלמנסון ומנדלביץ'. עד היום איני יודע מדוע ויתר בז'ז'ינסקי לסובייטים והסכים שישוחררו רק שלושה מהם (שוחררו גם שני אסירים דיסידנטים) ואילו יוסף מנדלביץ' נותר בכלא. בז'ז'ינסקי אמנם דאג שאוכל לקבל את פני המשוחררים כשהגיעו לניו-יורק, אך לא יכולתי לסלוח לו על כשלונו ועל הפקרת מנדלביץ'. מאז נמנעתי מלפגוש את בז'ז'ינסקי. בין הסובייטולוגים האמריקנים הערכתי ביותר את ארמסטרונג, שגילה אהדה רבה למאבקנו ואף שוחח עמי פעם אחת. ארמסטרונג, שחקר את בעיית המיעוטים בברית-המועצות, ראה כבר בשנות השישים בבהירות את הבעיה הזאת כפצצת זמן, שביום מן הימים עלולה לפוצץ את האימפריה הסובייטית. עברו מאז 25 שנים עד שהעולם היה עד לדרך בה התפוררה האימפריה האדירה הזו.